

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

**В. Ю. УРКЕВИЧ, доктор юридичних наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
E-mail: urkevych2014@ukr.net**

Анотація. У статті здійснено аналіз новел правового регулювання створення та функціонування сімейних фермерських господарств в Україні. Встановлено, що серед суб'єктів аграрного права з'явився новий – сімейні фермерські господарства. Ці господарства від інших фермерських господарств відрізняють такі ознаки: використання у їх діяльності праці членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї; їх головою може бути лише член відповідної сім'ї, а сімейних фермерських господарств без статусу юридичної особи – лише член сім'ї, зареєстрований як фізична особа – підприємець і визначений договором про створення такого господарства. У Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» від 31 березня 2016 р. допущена значна кількість неточностей.

Ключові слова: фермерське господарство, сімейне фермерське господарство, сімейне фермерське господарство без статусу юридичної особи.

Актуальність. Серед суб'єктів аграрного права – сільськогосподарських товаровиробників превалює місце за кількістю займають фермерські господарства, адже станом на 1 квітня 2016 р. згідно з даними Державної служби статистики України їх зареєстровано у кількості 43897 господарств [1]. Незважаючи на те, що Закон України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. № 973-IV [2] є чинним більше ніж 10 років, правові засади функціонування таких господарств не є досконалими. Зокрема, це стосується такого різновиду названих господарств, як сімейні фермерські господарства, норми щодо функціонування яких з'явилися в аграрному законодавстві лише згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» від 31 березня 2016 р. № 1067-VIII [3] (далі – Закон). Вивчення правових аспектів функціонування такого нового виду суб'єктів аграрного права, як сімейні фермерські господарства, має важливе теоретичне (для подальшого вдосконалення

доктринальних положень щодо суб'єктів аграрного права) і практичне (для вирішення проблем у їх функціонуванні) значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведені раніше наукові дослідження стосувалися різноманітних правових аспектів діяльності фермерських господарств в Україні [4–7], проте усі вони були здійснені до прийняття згаданого вище Закону України, а тому не торкалися правових питань функціонування сімейних фермерських господарств в Україні.

Мета дослідження – науковий аналіз новел аграрного законодавства щодо створення та функціонування сімейних фермерських господарств в Україні та виявлення недоліків у правовому регулюванні відповідних суспільних відносин.

Методи. При дослідженні порушених питань буде використано формально-юридичний метод наукового пізнання, за допомогою якого буде встановлено зміст нормативних приписів Закону та надано їх тлумачення.

Результати. Законом, який набув чинності 1 травня 2016 р. (наступний день після його офіційного опублікування у газеті «Голос України» від 30 квітня 2016 р. № 80), було внесено низку змін до Закону України «Про фермерське господарство», що стосуються не лише сімейних, а й інших фермерських господарств.

Так, передусім Законом змінено само поняття «фермерське господарство», закріплене у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство». Отже, зараз фермерське господарство визначається як форма підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та (або) користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону.

Аналіз наведеної дефініції допомагає зауважити, що, по-перше, з наведеного визначення зникла вказівка на необхідність створення юридичної особи при здійсненні фермерського господарювання. Це є цілком логічним, зважаючи на особливості правового становища окремих видів сімейних фермерських господарств, що будуть розглянуті далі. По-друге, у цьому визначенні категорії «фермерське господарство» уточнено, що земельні ділянки для фермерського господарювання надаються у власність та (або) користування, у тому числі на умовах оренди. Раніше у Законі України «Про фермерське господарство» правові титули використання земельних ділянок таким господарством не називалися. По-третє, у розглядуваній правовій нормі йдеться про те, що при здійсненні фермерського господарювання можуть використовуватися земельні ділянки для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського

господарства. Усі названі різновиди земельних ділянок є самостійними видами цільового використання таких ділянок у межах категорії земель сільськогосподарського призначення згідно зі ст.ст. 28, 31, 33 Земельного кодексу України [8]. Вважаємо, що такий нормативний припис вносить певні непорозуміння в правовий режим відповідних земельних ділянок, адже самі по собі такі ділянки, що надаються, наприклад, для ведення особистого селянського господарства, для товарного сільськогосподарського виробництва не призначені, виходячи хоча б з їх максимальної площі не більше 2 га, встановленої Законом України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р. № 742-IV [9].

Також слід вважати негативним те, що у наведеному новому визначенні поняття «фермерське господарство» так і не зазначено, формою підприємницької діяльності яких саме громадян є фермерське господарство. А це не дає відповіді на питання, чи можуть бути членами фермерського господарства громадяни іноземних держав або ж особи без громадянства.

Принципове значення має нова редакція першого речення ч. 4 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство», запроваджена розглядом Законом. Згідно з нею «фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа – підприємець. Фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, діє на основі Статуту». Фактично наведеним нормативним приписом запроваджено нового суб'єкта аграрного права – фермерське господарство без статусу юридичної особи, якого не існувало до цього часу.

Однак слід звернути увагу на некоректність нормативного припису, згідно з яким «... фермерське господарство підлягає державній реєстрації як ... фізична особа – підприємець». Адже у наведеному реченні йдеться про двох самостійних суб'єктів права – фермерське господарство та фізичну особу-підприємця, а звідси цілком зрозуміло, що фермерське господарство не може реєструватися як фізична особа. Зважаючи на це, краще було б зазначити, приміром, що фермерське господарство, яке не має статусу юридичної особи, вступає у відносини з контрагентами через відповідну фізичну особу – підприємця.

Окрім цього, ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» доповнена Законом новою ч. 5, у якій фактично закріплено ознаки сімейних фермерських господарств. Так, нею визначено, що фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства, за умови що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України; фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності фізичної особи – підприємця і має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання

праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа – підприємець та члени її сім'ї відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України. Звідси можна зробити висновок, що визначальною ознакою сімейних фермерських господарств є використання у їх діяльності праці членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї.

Згідно з п. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України [10] сім'ю становлять особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Отже, наведені положення названого Кодексу носять оціночний характер і в кожному конкретному випадку необхідно буде встановлювати, чи використовується у фермерському господарстві праця членів такого господарства, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, що може бути проблематичним. Як вбачається, значно продуктивнішим у даному випадку було б відсилання у визначенні членів сім'ї – членів відповідного господарства до приписів п. 3 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство», де вже вміщено перелік членів сім'ї голови фермерського господарства.

Також звернімо увагу на некоректний припис Закону стосовно сімейних фермерських господарств без статусу юридичної особи у частині праці їх «членів». Адже виникнення й існування членських правовідносин передбачає участь у них юридичної особи (наприклад, сільськогосподарського кооперативу, фермерського господарства), у якій таке членство набувається; вони включають до себе певні умови та порядок виникнення й припинення членства. Звісно, таких правовідносин не може виникати у фермерських господарствах без статусу юридичної особи, оскільки вони організовуються на основі діяльності фізичної особи – підприємця.

Вважаємо за необхідне звернути увагу й на наступний момент. Оскільки відповідно до розглянутих законодавчих новел категорія «сімейне фермерське господарство» є «особливим статусом» (як це названо у Законі), то виникає запитання щодо того, який орган чи посадова особи надаватиме такий статус, у якій процедурі, на підставі яких юридичних фактів. Відповіді на них у законодавстві України відсутні.

Зазначимо, що існує ще одна особливість сімейних фермерських господарств. Якщо щодо будь-якого іншого фермерського господарства їх головою виступає його засновник або інша визначена в статуті особа (п. 1 ст. 4 Закону України «Про фермерське господарство»), то головою сімейного фермерського господарства може бути лише член відповідної сім'ї. До того ж у Законі уточнюється, що головою сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи може бути не будь-який член сім'ї, а лише такий, що зареєстрований як фізична особа – підприємець і визначений договором про створення сімейного фермерського господарства. Від імені сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи має право виступати голова цього господарства або уповноважений ним один із членів господарства.

Незважаючи на те, що розглядуваний Закон (як вбачається з його назви) начебто присвячено створенню та діяльності сімейних фермерських господарств, насправді він містить і норми, що стосуються інших фермерських господарств, тобто тих, що не є сімейними. Зокрема, Законом викладено у новій редакції ст. 7 Закону України «Про фермерське господарство», де раніше було закріплено особливий порядок надання (передачі) земельних ділянок для ведення фермерського господарства, а зараз визначено, що надання земельних ділянок державної та комунальної власності у власність або користування для ведення фермерського господарства здійснюється в порядку, передбаченому Земельним кодексом України. Також у новій редакції викладено ст. 8 Закону, де передбачено, що фермерське господарство підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, за умови набуття громадянином України або кількома громадянами України, які виявили бажання створити фермерське господарство, права власності або користування земельною ділянкою. Проте будь-який порядок перевірки набуття названими особами права власності або користування земельною ділянкою як передумови для державної реєстрації фермерського господарства відсутній, адже чинна редакція Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 26 листопада 2015 р. № 835-VIII [11] не передбачає потреби подання засновником (-ками) фермерського господарства будь-яких документів щодо наявності у них земельної ділянки.

Особливості створення та діяльності сімейних фермерських господарств без набуття статусу юридичної особи закріплено новою ст. 8¹ Закону України «Про фермерське господарство», що була включена до нього згідно із Законом. Відповідно до цієї норми, розглядуваний різновид фермерського господарства організовується фізичною особою – підприємцем самостійно або спільно з членами її сім'ї на підставі договору про створення сімейного фермерського господарства. Такий договір укладається членами однієї сім'ї в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Умови договору про створення сімейного фермерського господарства визначають: а) найменування, місцезнаходження (адресу) господарства, мету та види його діяльності; б) порядок прийняття рішень та координації спільної діяльності членів господарства; в) правовий режим спільного майна членів господарства; г) порядок покриття витрат та розподілу результатів (прибутку або збитків) діяльності господарства між його членами; ґ) порядок вступу до господарства та виходу з нього; д) трудові відносини членів господарства, інші положення, що не суперечать чинному законодавству. Також у цьому договорі має бути визначений голова сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи (член сім'ї, зареєстрований як фізична особа – підприємець).

Очевидно, що наведеними правовими приписами законодавець намагався встановити вихідні правові засади створення та функціонування в Україні сімейних фермерських господарств без статусу юридичної особи. Однак, незважаючи на певні некоректні моменти щодо визначення у названому договорі «членів» такого господарства, «порядку вступу до господарства та виходу з нього», фактично розглядуваним Законом було запроваджено новий вид аграрно-правового договору, адже до моменту набрання чинності цим нормативно-правовим актом законодавство України такої категорії, як «договір про створення сімейного фермерського господарства», не закріплювало. Звідси потребує свого з'ясування правова природа цього договору, його істотні умови, ознаки. Як видається, він може бути подібним до засновницьких договорів, що укладаються засновниками окремих видів господарських товариств відповідно до Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. № 576-XII [12]. Проте жодних особливостей нотаріального посвідчення договорів про створення сімейних фермерських господарств законодавство України у даний час не встановлює.

Окрім наведеного, Законом доповнено ст. 9 Закону України «Про фермерське господарство» новою частиною п'ятою такого змісту: «5. Фермерським господарствам зі статусом сімейних фермерських господарств надається додаткова державна підтримка у порядку, передбаченому Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України». Звернімо увагу, що останнім нормативно-правовим актом жодна додаткова державна підтримка для сімейних фермерських господарств у даний час не передбачена, а отже, реалізувати наведену правову норму не видається за можливе.

Висновки і перспективи. Наведене дає змогу підсумувати, що з 1 травня 2016 р. серед суб'єктів аграрного права з'явився новий – сімейні фермерські господарства. Ці господарства від інших фермерських господарств відрізняють такі ознаки: а) використання у їх діяльності праці членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї; б) їх головою може бути лише член відповідної сім'ї, а сімейних фермерських господарств без статусу юридичної особи – лише член сім'ї, зареєстрований як фізична особа – підприємець і визначений договором про створення такого господарства. Незважаючи на намагання законодавця вдосконалити правове регулювання створення та функціонування фермерських господарств, у Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» від 31 березня 2016 р. допущена значна кількість неточностей, що були наведені та потребують свого виправлення, адже вони негативно впливатимуть на практику створення та функціонування сімейних фермерських господарств.

Перспективою подальших наукових розвідок у напрямі порушених

проблем може бути використання отриманих результатів у майбутніх дослідженнях, а також характеристика інших правових аспектів функціонування фермерських господарств в Україні.

Список літератури

1. Кількість юридичних осіб за організаційними формами (на 1 квітня 2016 р.) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 363.
3. Голос України. – 2016. – № 80. – 30 квітня.
4. Шульга М. В. Правові аспекти фермерського землевикористання / М. В. Шульга, В. Ю. Уркевич // Проблеми законності. – 2004. – Вип. 65. – С. 112–119.
5. Шульга М. В. Фермерське господарство: правові засади створення, функціонування та припинення: навч.-практ. посіб. / М. В. Шульга, В. П. Жушман, П. Ф. Кулинич, В. Ю. Уркевич; за заг. ред. М. В. Шульги. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2004. – 464 с.
6. Долинська М. С. Фермерські господарства України: землекористування, порядок створення, діяльність та припинення діяльності / М. С. Долинська. – Х. : Страйд, 2005. – 264 с. – (Серія «Юридичний радник»).
7. Уркевич В. Окремі правові питання створення фермерських господарств / В. Уркевич, О. Браніцький // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 3. – С. 160–162.
8. Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
9. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29. – Ст. 232.
10. Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
11. Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 2. – Ст. 17.
12. Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.

References

1. Kilkist yurydychnykh osib za orhanizatsiinymy formamy (na 1 kvitnia 2016 r.) [The number of legal entities by organizational forms (on April 1, 2016)]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Supreme Council of Ukraine] (2003), 45, 363.
3. Holos Ukrainy [Voice of Ukraine] (2016), 80, April 30.
4. Shulha, M. V., Urkevych, V. Y. (2004). Pravovi aspekty fermerskoho zemlevykorystannia [Legal aspects of farm land use]. Issues of legality, 65, 112–119.
5. Shulha, M. V., Zhushman, V. P., Kulynych, P. F., Urkevych, V. Y. (2004). Fermerske hospodarstvo: pravovi zasady stvorennia, funktsionuvannia ta pryypynennia [Farming: Legal bases of creation, operation and termination]. Kharkiv: TOV «Odissei», 464.
6. Dolynska, M. S. (2005). Fermerski hospodarstva Ukrainy:

zemlekorystuvannia, poriadok stvorennia, diialnist ta pryypynennia diialnosti [Farms Ukraine, land use, the establishment, activities and termination of]. Kharkiv: Straid, 264.

7. Urkevych, V., Branitskyi, O. (2011). Okremi pravovi pytannia stvorennia fermerskykh hospodarstv [Some legal issues creating farms]. Business, Economy and Law, 3, 160–162.

8. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Supreme Council of Ukraine] (2002), 3–4, 27.

9. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Supreme Council of Ukraine] (2003), 29, 232.

10. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Supreme Council of Ukraine] (2002), 21–22, 135.

11. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Supreme Council of Ukraine] (2016), 2, 17.

12. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Supreme Council of Ukraine] (1991), 49, 682.

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СОЗДАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЕМЕЙНЫХ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ

В. Ю. Уркевич

***Аннотация.** В статье осуществлен анализ новелл правового регулирования создания и функционирования семейных фермерских хозяйств в Украине. Установлено, что среди субъектов аграрного права появился новый – семейные фермерские хозяйства. Эти хозяйства от иных фермерских хозяйств отличают такие признаки: использование в их деятельности труда членов такого хозяйства, являющихся исключительно членами одной семьи; их председателем может быть только член соответствующей семьи, а семейных фермерских хозяйств без статуса юридического лица – только член семьи, зарегистрированный как физическое лицо – предприниматель и определенный договором о создании такого хозяйства. В Законе Украины «О внесении изменений в Закон Украины «О фермерском хозяйстве» относительно стимулирования создания и деятельности семейных фермерских хозяйств» от 31 марта 2016 г. допущено значительное количество неточностей.*

***Ключевые слова:** фермерское хозяйство, семейное фермерское хозяйство, семейное фермерское хозяйство без статуса юридического лица.*

LEGAL ASPECTS OF CREATION AND FUNCTIONING FAMILY FARMS

V. Y. Urkevych

***Abstract.** The article analyzes the novels of legal regulation of the establishment and operation of family farms in Ukraine. Found that among the subjects of a new agrarian law – family farms. These farms to other farms distinguish the following indications: use in their activities of members of the*

management, which are only members of the same family; their head can only be a member of the respective family, and family farms without legal status – only family member is registered as an individual – entrepreneur and definite agreement on the establishment of the economy. The Law of Ukraine «On Amendments to the Law of Ukraine «On the farm» and to stimulate the creation of family farms» from March, 31 2016 allowed a significant number of inaccuracies.

Keywords: *farms, family farms, family farms without legal status.*